

Styl mediálních dialogů

Jindřiška Svobodová

Kolektivní monografie *Styl mediálních dialogů*¹ přináší po odborné stránce velmi fundovaný vhled do aktuální problematiky mediální komunikace, jména jednotlivých spoluautorů jsou současně zárukou čtenářsky přístupného a živého textu doplněného řadou promyšleně zvolených a osvěžujících autentických dokladů. Kniha je ale také pro všechny lingvisty zaměřené na výzkum stylu, komunikace a na textovou analýzu bohužel posledním dílem podobného rozsahu, na němž se autorsky i organizačně podílela Světlá Čmejková.

Již název celé monografie je dokladem návratu zájmu o termín styl a jeho místo v lingvistickém výzkumu, a právě S. Čmejková v kapitole *Styl mluvených projevů* přináší velmi potřebné a užitečné zhodnocení pojmů hovorový jazyk a hovorový styl. Autorka velmi správně zdůrazňuje skutečnost, že na stylu analyzovaných komunikátů se nejvýraznější měrou podílí právě to, že jde o texty mluvené (nepřipravené, plynoucí lineárně v čase a reflektující vývoj komunikační události) a že se na jejich vzniku podílí více aktivních účastníků. Subjektivní autorský přínos každého ze zúčastněných komunikantů spoluvytváří a dotváří výslednou podobu dialogického komunikátu a Světlá Čmejková neopomíná ani vliv role přidělené komunikantům v jednotlivých typech komunikačních situací, ani podíl vyjednané identity při hledání výrazových prostředků a vhodných komunikačních strategií. Pro další výzkum v dané oblasti jsou nezpochybnitelným přínosem i další dvě kapitoly S. Čmejkové *Styl dialogu* a *Typy mediálních dialogů*. V nich autorka při praktické analýze vycházející z rozboru autentických textů postihuje zásadní složky komunikační situace, jako např. registr a individuální styl komunikantů, počet účastníků nebo téma a účel rozhovoru, přičemž vytváří základní typologii mediálních dialogických komunikátů a odlišuje specifika informativních rozhovorů, politických duelů, dialogů pro zábavu a talk show nebo „blábolivých“ rozhovorů.

Dialog S. Čmejková vnímá jako „střetávání a interakci individuálních komunikačních stylů“ (např. na s. 43) a velmi ilustrativně tuto odlišnost registrů dvou komunikačních partnerů dokládá na příkladu politické debaty Premysla Sobotky s Janem Kačerem. Při detailní práci s konkrétním autentickým ko-

¹ ČMEJRKOVÁ, Světlá – HAVLÍK, Martin – HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga – ZEMAN, Jiří (2013). *Styl mediálních dialogů*. Praha: Academia.

munikátem se velmi dobře ukazuje, jakým způsobem se mluvčí nechá ovlivnit diskurzním prostředím, s nímž je, např. v tomto konkrétním případě profesně, spjat, a jak místo něj ve veřejném mediálním prostoru promlouvá role, kterou si dokáže vyjednat. Podobné analýzy jsou ve světě, v němž je vliv médií na stálém vzestupu, velmi potřebné a skutečným adresátům debat, tedy televizním divákům, mohou pomoci při odhalování skutečných komunikačních strategií i při rozpoznání manipulativních technik.

Součástí monografie je i poměrně rozsáhlá kapitola Olgy Müllerové *Styl mediálních rozhovorů ve zpravodajství – specifika rozhlasových rozhovorů*. Záměr se v této kapitole přesouvá z prostředí televizního vysílání k vysílání rozhlasovému a autorka se detailněji věnuje stanici ČRo1 Radiožurnál. O. Müllerová nejprve charakterizuje specifické prvky diskurzu této rozhlasové stanice, těžiště zájmu je ale zejména v analýze pravidelného ranního interview. Tuto relaci popisuje jako specifický typ institucionálního dialogu a charakterizuje ji z hlediska počtu účastníků rozhovoru a rolí, které zde obsazují, a z hlediska celkové struktury a sekvenčního uspořádání. Pro další analýzu mediálních, a to nejenom rozhlasových rozhovorů, je podle mého názoru mimořádně podnětná a inspirativní podkapitola věnovaná typologii otázek a odpovědí. Autorka otázky klasifikuje zejména z hlediska záměru podavatele a odlišuje otázky věcné a informativní, otázky směřující k potvrzení výchozí domněnky či předpokladu, otázky s náznakem ironie, provokace nebo pochybnosti. Následně se O. Müllerová vrací k tradičnímu rozdělení otázek na zjišťovací a doplňovací a od analýzy otázkových replik přechází k analýze diskuze. I v této oblasti se objevuje řada nových impulzů a podnětů pro diskurzní analýzu tohoto typu komunikačních událostí, a to zejména při sledování vzájemného přerušování řeči jako prostředku výstavby dialogických sekvencí, který může plnit jak funkci kooperativní, tak i kontroverzní. Analyzované rozhovory konverzačnímu stylu přibližují repliky reagující na aktuální situaci a směřující k dosažení humorného efektu a k žertování. Součástí všestranné analýzy je i podkapitola věnovaná jazyku užívanému v těchto rozhovorech a souvisejícím specifickým „autorského“ stylu moderátora.

Obecného posunu k dialogičnosti v rozhlasovém vysílání si všímá i Jiří Zeman v samostatné podkapitole *Předpověď počasí v rozhlasovém vysílání*. Autor nejprve sleduje obvyklé struktury pravidelných relací věnovaných předpovědi počasí a pak přechází k užívaným formám, sleduje odlišnosti mezi monologickými projevy meteorologů od projevů vystavených jako dialog moderátora s meteorologem a pozornost věnuje především rolím obou komunikantů v rozhovoru primárně směřujícím k poskytnutí věcných informací.

Tradičně velmi přínosné jak exkurzem do stávající, zejména zahraniční odborné literatury, tak prakticky zaměřenou analýzou autentických dialogů jsou kapitoly Jany Hoffmannové *Styl rozhovorů v televizních publicistických pořadech: vyhyčbavé strategie českých politiků*, *Styl rozhovorů v televizních zábavních pořadech*

a *Televizní rozhovory publicistické a zábavní: některé společné strategie*. Autorce těchto kapitol se daří úročit několikaletý soustavný zájem o studium dialogu a např. v kapitole věnované politickým rozhovorům na ukázkách z televizních debat velmi zdařile odhaluje únikové a úhybné strategie politiků, kteří záměrně poskytují odpovědi neobsahující požadované informace, nebo odpovědi, v nichž sice moderátorem požadovaná informace poskytnuta není, ale objevují se informace nevyžádané. Autorka se neomezuje pouze na analýzu odpovědních replik hostů, ale sleduje také strategie užití moderátorem při získávání odepřených informací. Právě v politických debatách roste význam role moderátora, jehož úkolem je rozeznat na straně komunikačního partnera snahu o manipulaci a získat pro třetího účastníka komunikace, televizního diváka, dostatek potřebných informací. Odborné i popularizační analýzy mediální komunikace s politikem jsou pak důležité zejména odhalováním a následnou tematizací těchto manipulativních technik a účelového mlčení.

V kapitole zaměřené na dialogy uskutečněné v rámci zábavních pořadů se J. Hoffmannová věnuje především vyjednávání pozic zúčastněných komunikantů, detailnější analýza je pak soustředěna na talk show Karla Šípa Všechnopárty. Ve velmi konkrétním a příklady dostatečně podloženém rozboru autorka sleduje především asymetrii mezi komunikanty vyplývající jednak z jejich vztahu k mediální organizaci, jednak z významného věkového rozdílu mezi moderátorem a pozvanými hosty. Pozornost věnuje odlišnosti stylů související s různou generační a profesní příslušností účastníků komunikace, vlivu tematizace těchto sociálních aspektů na informační přínos dialogů a na související volbu výrazových prostředků. Při srovnání společných strategií užívaných v publicistických a zábavních pořadech si J. Hoffmannová vybírá dva velmi charakteristické rysy, a to užití obranných a únikových technik a výskyt intertextů a intertextuálních odkazů v různých „žánrech“ televizních debat.

Při velmi poctivé a precizní práci s autentickými ukázkami mediálních dialogů se i v těchto kapitolách daří prokázat, že styl dialogického textu vzniká jako výsledek vzájemného působení individuálních stylů jednotlivých mluvčích a zejména srovnání rozhovorů Karla Šípa s mladými umělci různého profesního zaměření, s různým kulturním zázemím a s odlišnou komunikační kompetencí ukazuje, že rozhovory vedené moderátorem při užití prakticky stejných strategií mohou vést právě díky podílu invence a pohotovosti komunikačního partnera ke vzniku naprosto odlišných dialogů.

Spolupůsobení verbálních a neverbálních prostředků při naplňování komunikačních strategií sleduje v kapitole *Dvojí řád střídání replik mluvčích v televizních politických debatách* Martin Havlík. Autor do výzkumu diskurzu politických debat velmi vhodně zavádí pojem „komunikační násilí“ a při velmi poctivé analýze odlišně strukturovaných dialogů ukazuje, jakým způsobem může vzájemné přerušování partnerů ovlivnit celkový výsledek komunikační události. Udělování

a odebírání slova se v debatách, jichž se účastní více mluvčích, stává „prubířským kamenem“ profesionálních zástupců mediální organizace a dovednost správně odhadnout strategii, kterou zkušený politik využije k tomu, aby pro sebe získal čas na úkor komunikačního partnera, stejně jako schopnost v pravý čas udělit prostor dalšímu z mluvčích jsou projevem skutečné moderátorovy profesionality. M. Havlíkovi se daří velmi přesvědčivě prokázat, jakým způsobem může moderátor pozměnit celkové vyznění debaty (do níž politik přichází zejména proto, aby si vylepšil, případně pozitivně pozměnil vlastní mediální image) tím, kolik prostoru věnuje hostu k tomu, aby mohl diskutovat a případně se i prezentovat. Roli moderátora a úlohu konkrétního média autorovi umožňuje přesvědčivě a validně zhodnotit srovnání vystoupení týchž vybraných politiků v politických diskuzích různého formátu realizovaných ve vysílání na dvou různých televizních stanicích. Velmi zajímavé výsledky přináší i analýza pořadu Máte slovo, v němž v poměrně omezeném čase (přibližně padesáti minut) diskutuje šestice pozvaných hostů a slovo dostávají i diváci ve studiu. Dialog se v takovém případě mění v permanentní boj o slovo a role moderátorky zde získává odlišný význam při srovnání s debatami, jichž se účastní dva nebo tři pozvaní politici.

S. Čmejrková do monografie nepřispěla pouze oddíly zaměřenými na textovou analýzu či na pragmatické aspekty sledovaných dialogických komunikátů, ale velmi vhodně do ní věnovala i samostatnou kapitolu věnovanou sporným a často diskutovaným jevům české gramatiky, stylistiky a lexikologie *Některé stylové jevy v tvarosloví, syntaxi a lexiku mediálních dialogů*. Úvodní část kapitoly je věnována analýze rozhlasového dialogu, v němž se předmětem diskuze mezi pozvaným hostem a telefonujícími posluchači stala právě úroveň vyjadřování ve veřejném mediálním prostoru. Již v této části se S. Čmejrkové podařilo velmi trefně pojmenovat řadu palčivých a „neuralgických“ bodů současné češtiny, které jsou zmiňovány nejenom účastníky diskuze, ale jimž sama autorka věnovala dlouhodobě svou pozornost. K nejčastějším chybám patří například užití tvarů *bysme, abysme, kdybysme*, instrumentálních tvarů číslovky dva (*dvěmi*), nerespektování existence duálního skloňování substantiv označujících některé párové orgány (ruce, oči, kolena apod.) a řada dalších. S. Čmejrková se i v tomto případě prezentuje především jako tolerantní a vůči novým trendům vstřícná lingvistka, současně ale jasně odmítá rezignovat na nutnost produkovat ve veřejném mediálním prostoru kultivované projevy poučených mluvčích. I díky působení skutečných profesionálů by se ve vědomí uživatelů jazyka měla udržet základní povědomost o rozdílech v užití krátkých a dlouhých tvarů adjektiv (*Domy byly postaveny/postavené v devatenáctém století; Kroky byly uskutečněny/uskutečněné*), cit pro adekvátní užití tvarů zájmena *svůj* a prostých posesiv, znalost širšího repertoáru spojovacích prostředků (např. spojka *aniž*) a schopnost příliš nepodléhat módním konstrukcím (*je to o něčem*). S. Čmejrková věnuje pozornost i zřejmě nejdynamičtější se rozvíjející rovině současného jazyka, a to

rovině lexikální, a řada uváděných příkladů je dokladem dlouholetého zájmu o tuto oblast. Autorka v zásadě neodmítá ani nové progresivní tvary, ani nové lexikální výrazy, stále ale připomíná, že starší dubletní tvary mohou výrazně přispět k dosažení vyšší stylové hodnoty projevů.

V poslední kapitole *Výslovnost* její autor Jiří Zeman sleduje, v čem se aktuální stav v současných médiích liší od zásad české ortoepie stanovených již v polovině minulého století. J. Zeman sleduje jevy, jejichž výslovnostní varianty se odlišují v jistých typech pořadů (zejména při čtení připravených zpráv a v případě nepřipravených nebo pouze částečně připravených projevů) a ukazuje tendence, které jsou časté v projevech profesionálních mluvčích. Nespornou předností kapitoly je její přehlednost a systematičnost, s níž se autor věnuje všem významným jevům z oblasti výslovnosti.

Sehranému autorskému kolektivu se tak v knize *Styl mediálních dialogů* podařilo postihnout specifika nejrůznějších typů televizních a rozhlasových rozhovorů, upozornit na význam role moderátora jako profesionálního zástupce mediální organizace nebo ukázat nejčastější komunikační strategie užívané hosty při vyjednávání identity a při nárokování prostoru v mediálním prostředí. Autoři jednotlivých kapitol dokázali vytvořit velmi provázaný a koherentní text přinášející na jedné straně inspiraci a řadu podnětů pro další (nejenom) pragmatolingvisticky orientovaný výzkum, na druhé straně text pomáhající adresátům mediálních dialogů při odhalování funkce užitých technik a manipulativních strategií. I tato kniha se tak stává dalším dokladem toho, jak velkou ztrátou je pro naši lingvistiku předčasný odchod její spoluautorky a editorky Světlý Čmejkové.

Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.
Katedra bohemistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Křížkovského 10
77180 Olomouc
jindriska.svobodova@upol.cz